

Filip Čuček*

Izvršilna oblast na Slovenskem v zadnjih desetletjih dvojne monarhije (s poudarkom na kranjskih akterjih – še posebej pravniki)**

IZVLEČEK

Med slovenskimi politiki druge polovice 19. stoletja najdemo veliko pravnikov. Tudi na Kranjskem so vse od začetkov ustavne dobe zavzemali vidne položaje v političnem življenju. Zadnja predvojna prvaka obeh klasičnih strank sta bila pravnik (odvetnik), pravniki so bili deželnozborski poslanci, ki so nastopali tudi v vlogi glavarjev in deželnih odbornikov. V (cislajtanskih) »slovenskih« deželah je bil položaj deželnega predsednika (razen Andreja Winklerja na Kranjskem) vse do razpada monarhije v nemških (ali v Primorju v italijanskih) rokah. Podobno je bilo z avtonomno deželno oblastjo; zgolj Kranjska, ki jo je Taaffejeva vlada priznala za edino večinsko slovensko deželo, je imela od 80. let naprej slovensko večino v deželnem zboru, po razpadu monarhije pa se je zgolj kranjski deželni odbor soočil s predajo oblasti novi državi.

Ključne besede: Avstrija, slovenske dežele, Kranjska, deželna vlada, deželni predsednik, deželni odbor, deželni glavarji, deželni odborniki, 19. stoletje

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, filipc@inz.si

** Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

THE EXECUTIVE BRANCH OF GOVERNMENT IN SLOVENIA IN THE LAST DECADES OF THE DUAL MONARCHY (WITH AN EMPHASIS ON THE CARNIOLAN PROTAGONISTS – ESPECIALLY LAWYERS)

In the second half of the 19th century, the number of lawyers in the ranks of Slovenian politicians was substantial. They had occupied important positions ever since the beginnings of the constitutional period in Carniola as well. The last two leaders of both classic political parties before the war were lawyers (attorneys). Lawyers were also members of the Provincial Assembly, and they acted as governors and members of Provincial Committees as well. In the (Cisleithanian) »Slovenian« lands, the position of the Provincial President (except for Andrej Winkler in Carniola) remained in German hands (or in Italian hands in the Littoral region) for as long as until the dissolution of the Monarchy. In the autonomous provincial governments, the situation was similar: only in Carniola, which was recognised as the only predominantly Slovenian province by Taaffe's Government, Slovenians had been in the majority in the Provincial Assembly since the 1880s. After the dissolution of the Monarchy, the Carniolan Provincial Committee was the only body that concerned itself with handing over the power to the new state.

Keywords: Austria, Slovenian provinces, Carniola, Provincial Government, Provincial President, Provincial Committee, Provincial Governors, Provincial Committee members, the 19th century

Avstrijska ustavna doba, ki je bila po skoraj desetletni cezuri leta 1861 ponovno obnovljena, je v politično življenje habsburške monarhije vnesla določene novosti. Prelom s tradicionalnim fevdalnim družbenim sistemom je sicer prinesla že marčna revolucija leta 1848, v t. i. prvi fazi avstrijskega parlamentarizma pa so bili oblikovani tudi vsi nastavki, ki so v začetku 60. let¹ zaživel in kljub kurialnemu in na cenzusu temelječemu sistemu² začeli preoblikovanje Avstrijskega cesarstva v moderno parlamentarno državo.

Predstaviški parlamentarizem, vse do propada dvojne monarhije značilen za Avstrijo,³ je temeljil na dvotirnosti. Če je na eni strani obstajal državni aparat, ki je upravljal dežele v imenu dunajske vlade in ministrstev, je na drugi strani delovala deželna in lokalna (samo)uprava. Državni organi so delovali popolnoma neodvisno od organov dežele. Deželni namestniki in namestništva – na Kranjskem in Koroškem

1 Avstrijski parlamentarni sistem je dobil svojo končno podobo leta 1873, ko so uvedli neposredne volitve v državni zbor.

2 Kurialni volilni sistem je omogočal zelo nizko aktivno in posledično tudi pasivno volilno pravico.

3 Več o tem gl. Janez Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* (Celje: Zgodovinsko društvo; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015).

je delovala deželna vlada, na čelu katere je bil deželni predsednik – so bili organizirani strogo birokratsko in so bili odgovorni samo ministru oziroma cesarju, sami pa so bili nadrejeni okrajnim glavarstvom.⁴ Namestnik (ali predsednik) je bil odgovoren za poslovanje in vodenje upravnega urada. Pripadalo mu je predstavlanje in izvajanje centralne oblasti, nadzoroval je poslovanje politične uprave na svojem upravnem teritoriju in izdajal ukaze in odločbe za vso deželo, deloma samostojno, deloma po pooblastilu ministrstva za notranje zadeve in ostalih resornih ministrstev na Dunaju. Namestništvo (ali deželna vlada) je bilo najvišje upravno oblastvo v kronovini za zadeve splošne in policijske uprave, za verske in učne zadeve, trgovske in obrtne zadeve, gozdne zadeve, za kmetijstvo in večino gradbenih zadev.⁵

V avstrijski ustavni dobi je bil zgolj en deželni predsednik, ki je prihajal iz slovenskih vrst in je bil naklonjen Slovencem. To je bil pravnik Andrej Winkler. Winklerjeva doba na Kranjskem (1880–92) skorajda sovпада s Taaffejevo vlado (1879–93). Potem ko je cesar na položaj ministrskega predsednika imenoval grofa Eduarda Taaffeja, je njegova politika sporazuma in sprave kmalu prinesla prve rezultate. Na Slovenskem so bili rezultati najbolj vidni na Kranjskem. Nemška politična premoč je prenehala leta 1883, ko je v slovenske roke dokončno padel kranjski deželni zbor, vlada pa je Kranjsko priznala za slovensko deželo.

Winkler si je temeljito znanje slovenščine pridobil pri profesorju Jožefu Premruju na goriški gimnaziji v prvi polovici 40. let. Po opravljeni pravni fakulteti v Gradcu leta 1849 se je zaposlil na sodiščih v Primorju, predvsem v Gorici, in bil že takrat slovensko usmerjen, po obnovi ustavnega življenja pa se je aktivno vključil v začetno slovensko narodno gibanje. Leta 1865 je postal okrajni predstojnik v Krminu, leta 1868 pa okrajni glavar v Tolminu, z občinami pa je takoj uradoval slovensko. Leta 1874 je bil premeščen k tržaškemu namestništvu. Čez dve leti je dobil službo pri upravnem sodišču na Dunaju, dokler ni maja 1880 postal kranjski deželni predsednik, se preselil v Ljubljano in odložil deželno- in državnozborni mandat.⁶ Po prevzemu deželne oblasti je v nagovoru deželnim uradnikom zahteval, naj se ne vmešavajo v politiko. Župane je pozdravil s slovensko okrožnico in ukazal okrajnim glavarjem, naj si s slovenskimi župani dopisujejo slovensko. Toda na začetku je moral postopati sila previdno, saj so imeli kranjski Nemci večino v deželnem zboru, v ljubljanskem občinskem svetu, v deželnem šolskem svetu, trgovski in obrtni zbornici itd. Potem ko so Slovenci zmagali na ljubljanskih občinskih volitvah (1882) in volitvah v kranjski deželni zbor (1883), so postopoma »padale« tudi druge nemške »postojanke«. ⁷ Na Kranjsko so se vrnili pregnani slovenski profesorji (Karel Glaser, Fran Šuklje itd.), deželni šolski nadzornik

4 Več o tem gl. Božo Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem. Teritorialno-organizacijske strukture* (Maribor: Pravna fakulteta, Univerza v Mariboru, 2000), 109–11.

5 Peter Ribnikar, »Arhivsko gradivo Namestništva in Deželne vlade v Ljubljani 1850–1918,« *Arhivi* 2, št. 1–2 (1979): 32–36.

6 Od leta 1861 je bil poslanec goriškega deželnega zbora in član deželnega odbora, od leta 1873 pa tudi državnozborni poslanec z mladoslóvensko in vladno podporo; na Dunaju je (predvsem zaradi službenega položaja) podpiral vladno nemško liberalno stranko, a kljub temu ostal podpornik slovenske politike.

7 Nemški deželni glavar Friedrich Kaltenecker je bil leta 1881 premeščen na Dunaj, prosluli litijski glavar Julij Fraenzl Vesteneck v Gradec, leta 1884 je bil upokojen predsednik deželnega sodišča, nemško usmerjeni Anton Gertscher.

je leta 1884 postal Jakob Smolej. Na ljubljanskem učiteljišču so za večino predmetov uvedli slovenski jezik, ljudske šole so slovenizirali. Ob cesarjevem obisku Kranjske leta 1883 je Winkler dobil red železne krone II. stopnje in s tem baronstvo, Ljubljana pa ga je imenovala za častnega meščana. V naslednjih letih se je vse bolj posvečal splošnim upravnim zadevam; veliko skrb je namenjal jezikovni pravilnosti vladnih razglasov in deželnih zakonov. Ministrski predsednik Taaffe pa je medtem po porazu staročehov na državnozbornskih volitvah leta 1891 že tkal zaveznitvo z nemškimi ustavoverci. Z novo politiko so bili Winklerju šteti dnevi, saj so nemški ustavoverci odločno zahtevali njegov odstop. Winkler je moral prositi za upokojitev, nasledil pa ga je novi, nemško usmerjeni deželni predsednik Viktor Hein.⁸

Glavni nosilci deželne avtonomije so bili deželni zbori z občinami kot temeljnimi avtonomnimi organi. V njihovo zakonodajno področje so spadale vse zadeve, ki niso sodile v delovno področje državnega zbora in ministrstev. V okviru deželne avtonomije so dežele upravljale deželno premoženje, ki se je delilo na več skladov,⁹ imele pa so tudi pravico do določenih doklad k državnim davkom in do raznih samostojnih davščin. Dežele so imele poleg upravljanja deželnih ustanov še določene pristojnosti glede poljedelstva, glede občinskih, cerkvenih in šolskih zadev ter glede preskrbe in nastanitve vojaštva. Najvišji predstavnik avtonomnih oblasti je bil deželni glavar, ki ga je izmed poslancev najmočnejše »stranke«¹⁰ navadno imenoval cesar. Deželni glavar je bil predsednik deželnega zbora in tudi deželnega odbora. Slednji je bil izvršilni organ deželnega zbora, izvolili so ga poslanci deželnega zbora, kjer je del odbornikov volila vsaka kurija, del pa celoten deželni zbor. Odboru so bili poverjeni nadzor in upravljanje deželnega proračuna, vodstvo uradov deželne avtonomije ter deželnih zavodov in ustanov.¹¹ Kljub temu da je bila v decembrski ustavi iz leta 1867 pristojnost deželnih zborov izdatno povečana, je razširjena pristojnost veljala le na papirju. Državnozbornske pristojnosti so bile namreč naštetje tako izčrpno, da je deželnim zborom praktično preostalo zelo malo zakonodajnih področij. Tako jim je dejansko ostala določena lokalna samouprava v okviru okrajnih cestnih odborov, okrajnih blagajn, zdravstvenih zastopov, okrajnih šolskih svetov in na Štajerskem tudi okrajnih zastopov.¹²

8 Winkler, Andrej, baron (1825–1916) – Slovenska biografija, pridobljeno 15. 2. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi841484/>. Jože Šušmelj, Andrej baron Winkler (Lokve: Društvo ljubiteljev narave Planota, 2014), 109–203. Prim. Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani 1861–1918* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002), 197–292.

9 Prim. Jelka Melik, »Kranjske deželne finance 1861–1914,« *Kronika* 21, št. 3 (1973): 160–65. Jelka Melik, »Skladi kranjskega deželnega premoženja,« *Kronika* 24, št. 3 (1976): 165–69.

10 Do 90. let 19. stoletja, ko je na Kranjskem prišlo do nastanka prvih pravih političnih strank, o teh v modernem smislu seveda še ne moremo govoriti.

11 Prim. Saša Serše, »Deželni odbor,« *Arhivi* 19, št. 1–2 (1996): 21–25. Gl. tudi Saša Serše, »Deželni zbor in odbor za Kranjsko,« *Arhivi* 11, št. 1–2 (1988): 67–70. Saša Serše, »Deželni zbor in odbor za Kranjsko,« *Arhivi* 16, št. 1–2 (1993): 124–27.

12 Okrajni zastopi, ki so poleg Štajerske delovali še na Češkem in v Galiciji, so bili vzpostavljeni kot protiutež političnim okrajem in kot urad med občinami in deželnim zborom. Sprva so se praviloma pokrivali z mejami združenih političnih in sodnih okrajev, po obnovi okrajnih glavarstev (leta 1868), ki so se v primerjavi s prejšnjimi političnimi okraji povečali, pa je bilo v okrajno glavarstvo vključenih več okrajnih zastopov (na Spodnjem Štajerskem 20). V njihovo pristojnost so načelno spadale vse občine okraja, razen občin z lastnim statutom – te so bile v lastnih zadevah podrejene neposredno deželnemu zboru, v zadevah prenesenega delokroga pa namestništvu –, se pravi na Spodnjem Štajerskem Maribor po letu 1866, Celje po letu 1867 in Ptuj po letu 1887. – Več o tem gl. Filip Čuček,

Posledica dvotirnega upravnega sistema je bila predvsem vrsta konfliktov glede pristojnosti med državnimi (upravnimi) in samoupravnimi oblastvi. Občino, ki je predstavljala najnižjo instanco v deželi, sta si pogosto prisvajali državna in deželna oblast ter od občine zahtevali vsaka svoje.¹³

* * *

V (cislajtanskih) deželah, kjer so prebivali Slovenci, je bil položaj deželnega predsednika (z eno izjemo) vse do razpada monarhije v nemških (in v Primorju v italijanskih) rokah. Podobno je bilo z avtonomno deželno oblastjo; zgolj Kranjska je imela od 80. let naprej slovensko večino v deželnem zboru, od leta 1888 pa je bil tudi deželni glavar dokončno iz slovenskih vrst. Po razpadu monarhije je edino kranjski deželni zbor (oziroma njegovo poslopje) ostal na Slovenskem, medtem ko so ostala deželna mesta ostala zunaj slovenskih meja. Tako se je zgolj kranjski deželni odbor leta 1918 soočil s predajo oblasti novi državi. Zaradi vsega naštetega bo na naslednjih straneh podrobneje obravnavan kranjski deželni odbor v letih slovenske prevlade (1883–1918) s poučkom na njegovih akterjih – še posebej pravniki.

Od leta 1881, ko je bil imenovan na listi ustavovernih veleposestnikov, je funkcijo deželnega glavarja opravljal Gustav grof Thurn-Valsassina. Ker pa je bil leta 1883 izvoljen za poslanca kot slovenski kandidat, je glavarstvo funkcijo vršil vse do svoje smrti leta 1888. Thurn je podpiral narodna društva, govoril slovensko, bral in naročal slovenske časnike. Kot pristaša narodne stranke ga nemška stran seveda ni marala,¹⁴ v nemških očeh je, podobno kot Karl Deschmann v slovenskih,¹⁵ veljal za odpadnika. Thurna je leta 1888 zamenjal pravnik dr. Josip Poklukar, ki je bil kot zmeren politik brez političnih nasprotnikov idealen kandidat za deželnega glavarja. Po Radoslavu Razlagu, ki je bil za časa Hohenwartove vlade v začetku 70. let tri mesece deželni glavar, je slovenska stran šele z njim dobila povsem slovenskega glavarja. Poklukar, ki se je v 60. letih pridružil Bleiweisovim staroslovincem in leta 1870 sodeloval na jugoslovanskem kongresu v Ljubljani, se načelnih sporov z mladoslovenci ni udeleževal, pač pa so ga zanimala predvsem gospodarska finančna, davčna in melioracijska vprašanja, ki so se dotikala Kranjske. Od leta 1870 je bil poslanec kranjskega deželnega zbora in v tem času namestnik deželnega odbornika (1870–80), član peticijskega (1870) in občinskega odseka (1875, načelnik 1876), odseka za občinsko postavo (1886) in za preureditev uprave (1881, 1883, načelnik 1884), član finančnega (1872–88) in gospodarskega odseka (1876–77, načelnik 1885–88), odseka za obdelovanje barja (1880–82) itd. Med leti 1871–73 – tedaj je nasprotoval uvedbi neposrednih volitev v državni

Svoji k svojim. Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016), 61, 62. Prim. tudi Grafenauer, *Lokalna samouprava*, 109–11.

13 Več o tem gl. Sergij Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino* (Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, 1993), 123, 124. Grafenauer, *Lokalna samouprava*, 101–22.

14 Thurn-Valsassina, *Gustav, grof (1836–1888) – Slovenska biografija*, pridobljeno 13. 2. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi699157/>

15 Prim. Janez Cvirn, »Kdor te sreča, naj te sune, če ti more, v zobe plune: Dragotin Dežman in slovenstvo,« *Zgodovina za vse* 14, št. 2 (2007): 38–56.

zbor – in 1879–90 je bil poslanec dunajskega parlamenta, član Hohenwartovega kluba in vodja slovenske delegacije. V tem času je bil član odseka za izdelavo zakona proti socialistom (1885, 1886, 1888), član in predsednik davčnega odseka (1885–90), odseka za pripravo načrta zakona o izvedbi 19. člena državnega osnovnega zakona, ki naj bi obenem varoval nemščino kot državni jezik (1886); v letih 1888–97 je bil tudi član avstrijske delegacije, ki je v pogodbenih razpravah določala kvote obeh državnih polovic za skupne zadeve. Poklukar je bil član glavnih kranjskih gospodarskih organizacij; od leta 1874 je bil odbornik Kmetijske družbe (od leta 1890 častni član), od leta 1889 predsednik Komisije za pogozdovanje Krasa in predsednik Trgovske in obrtne zbornice. Leta 1889 je bil v pripravljalnem odboru II. avstrijskega katoliškega shoda, leta 1890 pa je predsedoval sestanku slovenskih in istrskih poslancev v Ljubljani, kjer so se dogovorili o skupnem sodelovanju v državnem in v deželnih zborih.¹⁶

Poklukarja, ki je umrl leta 1891, je nasledil posestnik Oton Detela. Deželni predsednik Winkler je sicer favoriziral Janka Kersnika, toda za Taaffejevo novo politiko je bil preveč naroden. Detela je bil konservativni politik, ustanovni član leta 1890 ustanovljenega Katoliškega političnega društva¹⁷ in torej primernejši kandidat. Več kot trideset let je bil poslanec kranjskega deželnega zbora (1877–1908) in med leti 1891–1908 kranjski deželni glavar. Cesar Franc Jožef mu je leta 1898 za zasluge podelil viteški red železne krone III. stopnje, kar mu je posledično prineslo tudi dedni plemiški stan. Leta 1907 ga je cesar imenoval še za dosmrtnega člana gosposke zbornice avstrijskega državnega zbora.¹⁸ Detela je po razpadu sloge na Kranjskem in nastanku modernih političnih strank predsedoval liberalnemu slovensko-nemškemu zboru in odboru – v letih 1896–1905 je namreč v deželnem zboru kljub relativni zmagi Katoliške narodne stranke imela večino naveza Narodno napredne stranke in nemškoliberalnih kranjskih veleposestnikov. Po volilni reformi leta 1907, ko je leta 1908 na Kranjskem Slovenska ljudska stranka zmagala z absolutno večino, pa sta bila zadnja kranjska deželna glavarja iz njenih vrst: med leti 1908–11 zgodovinar (in tudi dva semestra študent prava) Fran pl. Šuklje in kot zadnji med leti 1912–18 pravnik dr. Ivan Šusteršič.

Šuklje je kot profesor sprva služboval v Gorici, Novem mestu, Ljubljani in Dunajskem Novem mestu. Po vrnitvi v Ljubljano (1881) je leta 1882 postal član mestnega občinskega zastopa (do leta 1884), leta 1883 poslanec kranjskega deželnega zbora in vodja zmernejše struje liberalcev (elastikarjev). Kot zagovornika najbolj oportunističnih kompromisov se ga je oprijel vzdevek »fanatik oportunitizma«. Razočaran, ker ni bil imenovan za deželnega šolskega nadzornika, je leta 1885 dosegel premestitev na gimnazijo na Dunaju, poleg tega pa je postal še državnozborski poslanec in vodja slovenske poslanske delegacije, ki je znotraj Hohenwartovega kluba vodila drobtinčarsko

16 Poklukar, Josip (1837–1891) – Slovenska biografija, pridobljeno 13. 2. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi444649/>.

17 O organizaciji Katoliške narodne stranke (kasneje Slovenske ljudske stranke) gl Jure Gašparič, »Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941)«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017): 29–32.

18 Ob Franu Miklošiču je bil edini Slovenec, ki je bil član gosposke zbornice. – Franz Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A–L* (Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014), 199.

politiko do vlade. Jeseni 1894 je postal dvorni svetnik in ravnatelj Centralne direkcije založbe šolskih knjig na Dunaju in odložil oba mandata. Leta 1897 je bil ponovno izvoljen za državnozbornskega poslanca, tokrat v vrstah Slovanske krščanske zveze, po razpustu državnega zbora leta 1900 pa naj bi zaradi spora s Šusteršičem kandidiral v vrstah Narodno napredne stranke, kar pa je odklonil. Po upokojitvi leta 1901 se je z njim pobotal in se na listi Slovanske zveze ponovno podal v politiko. Leta 1904 je bil izvoljen v državni, leta 1906 pa še v deželni zbor. Od leta 1908 je bil kranjski deželni glavar, cesar Franc Jožef pa ga je istega leta povzdignil v plemiški stan in mu nekaj mesecev pozneje podelil še častni naziv »Edler«. Po odložitvi deželnozbornskega mandata leta 1911 je zaradi ponovnih nesoglasij s Šusteršičem odstopil tudi kot deželni glavar. Ker ga leta 1918 niso povabili v slovensko narodno vlado, tudi ponujenega mandata Slovenske ljudske stranke za ustavodajno skupščino ni sprejel.¹⁹

Zadnji kranjski deželni glavar Šusteršič, od leta 1894 samostojni odvetnik v Ljubljani, je bil leta 1890, po ločitvi duhov na Kranjskem, med ustanovitelji Katoliškega političnega društva, po prvem načelniku Karlu Klunu pa je leta 1896 prevzel vodstvo stranke (Katoliške narodne stranke) in se v »sedlu« obdržal vse do leta 1917, ko se je s stranko (od leta 1905 Slovensko ljudsko stranko) dokončno razšel. V njegovem času je stranka postala najmočnejša politična sila na Slovenskem, Šusteršič pa je poleg tega zasedal tudi druge politične položaje. V letih 1896–98 in 1900–18 je bil poslanec dunajskega parlamenta, od 1901 do 1918 pa je bil tudi kranjski deželnozbornski poslanec in od leta 1912 kranjski deželni glavar. Sicer je bil mojster parlamentarne taktike in je na Dunaju tudi marsikaj dosegel. Že pri uvedbi splošne in enake volilne pravice je za svojo stranko dosegel velik uspeh in ji zagotovil prvenstvo med slovenskimi političnimi subjekti. Leta 1909 mu je uspelo oblikovati ohlapno parlamentarno povezavo, Slovansko unijo, ki je bila s 123 člani najštevilčnejša zveza v parlamentu in je stopila v najostrejšo opozicijo proti vladi (leta 1909 je povsem ohromila delo parlamenta). Sicer si je v državnopravnem oziru, še sploh pa po aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908, prizadeval za tretjo, slovansko enoto, ki bi se pridružila dvema obstoječima deloma monarhije, Avstriji in Ogrski. Med vojno se je s stranko razšel zaradi načelnih, političnih pa tudi osebnih razlogov. Šlo je za spopad med njim kot načelnikom stranke in Janezom Evangelistom Krekom kot strankinim organizatorjem in voditeljem, spor pa je »avstrijakant« in legitimist Šusteršič izgubil.²⁰

Kot je razvidno že iz zgornjih vrstic, so pravniki tudi na Kranjskem zavzemali vidne položaje v političnem življenju. Zadnja predvojna prvaka obeh klasičnih strank sta bila pravnik (odvetnik). Pravniki so bili deželnozbornski poslanci, nekateri tudi deželni odborniki. Od leta 1883, ko je slovenska stran dokončno osvojila kranjski deželni zbor, je bilo med šestnajstimi deželnimi odborniki sedem pravnikov, med štirimi deželnimi glavarji pa dva pravnik.

19 Šuklje, Fran (1849–1935) – Slovenska biografija, pridobljeno 14. 2. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi675566/>. Adlgasser, Die Mitglieder, Teilband 2: M–Z, 1250.

20 Šusteršič, Ivan (1863–1925) – Slovenska biografija, pridobljeno 14. 2. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi678766/>. Adlgasser, Die Mitglieder, Teilband 2: M–Z, 1253. Jure Gašparič, »Ivan Šusteršič, v: Slavni slovenski pravdarji (Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2018), 167, 168.

Po deželnozborskih volitvah leta 1883 so pod Thurnom-Valsassinom v deželni odbor prišli muzealec Karl Deschmann, zdravnik Josip Vošnjak, pravnik dr. Ivan Murnik in posestnik Oton Detela. Po naslednjih volitvah leta 1889 so bili pod Poklukarjem izvoljeni pravnik Adolf Schaffer, kmetijski strokovnjak Franc Povše, Oton Detela in dr. Ivan Murnik. Detelo, ki je leta 1891 na glavarskem položaju nasledil Poklukarja, je leta 1892 zamenjal pravnik dr. Franc Papež, leta 1896, po naslednjih deželnozborskih volitvah, pa so bili v Detelovi »ekipi« Adolf Schaffer, dr. Ivan Murnik, Franc Povše in pravnik dr. Ivan Tavčar (konec leta 1901 je Tavčar zamenjal Murnika, namesto Tavčarja pa je bil izvoljen Peter vitez Grasselli). Z nastopom Šukljeta leta 1908 so bili izvoljeni dr. Ivan Tavčar, potem Jožef Anton grof Barbo, dr. Evgen Lampe in pravnik dr. Ivan Šusteršič (namesto njega je bil januarja 1909 izvoljen pravnik dr. Vladislav Pegan; po reformi je bil kot peti odbornik istočasno izvoljen profesor Evgen Jarc, ki ga je konec leta 1910 zamenjal dr. Ivan Zajec). Toda spreten in premeten politik Šusteršič je medtem že zavzeto lobiral med najvišjimi krogi. Potem ko ga je cesar po priporočilu deželnega predsednika Teodorja Schwarza, češ da sta »njegova lojalnost in cesarju zvesto mišljenje vzvišena nad vsak dvom«, ²¹ januarja 1912 imenoval za deželnega glavarja, je zadnji kranjski deželni odbor svoje delo začel z naslednjimi odborniki: Jožefom Antonom grofom Barbo, dr. Evgenom Lampetom, dr. Ivanom Zajcem, dr. Vladislavom Peganom in dr. Ivanom Tavčarjem. Tavčar je že čez slaba dva tedna odstopil, namesto njega pa je odbornik postal pravnik dr. Karel Triller. S to »ekipo« je Šusteršič tudi pričakal prelomno leto 1918. ²²

Ko je bilo oktobra leta 1918 jasno, da se dvojna monarhija ne bo obdržala, se je kranjski deželni odbor zavedal, da so mu šteti dnevi. Še sredi junija je odbor sicer skoraj soglasno, razen Trillerja, sprejel resolucijo, češ da »prebivalstvo Kranjske dežele želi, da se čimprej povrne mir in išče svojo srečno bodočnost slejkoprej edino pod žezlom prejasne habsburško-lotarinške dinastije«. ²³ Toda obrisi nove slovenske oblasti so se začeli postopoma formirati že čez slab mesec, natančneje z ustanovitvijo Narodnega sveta za Slovenijo in Istro avgusta 1918, medtem ko je stara avstrijska oblast že počasi propadala. Vzpostavila se je nekakšna dvojnost oblasti: na eni strani legitimna avstro-ogrska oblast, ki je kot suverena oblast odmirala, na drugi strani pa revolucionarna slovenska oblast, ki jo je izvrševal Narodni svet in njemu podrejeni organi. ²⁴ Tako se je deželni odbor, ki je med vojno edini nadaljeval delo in na sejah v imenu deželnega zbora sprejemal začasne sklepe, ²⁵ v odsotnosti Jožefa Antona Barba zadnjič sestal 22. oktobra. Predsednik je prisotnim odbornikom naznanil, da bo odbor sicer še opravljal

21 Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič, 1863–1925: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana: ZRC SAZU, 1998), 266. Gl. tudi Andrej Rahten, *Ivan Šusteršič: der ungekrönte Herzog von Krain* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012).

22 Glede odbornikov prim. Jelka Melik, »Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861–1918«, *Zgodovinski časopis* 28, št. 1–2 (1974): 85–93.

23 Saša Serše, »Gradivo Kranjskega deželnega odbora in leto 1918«, *Arhivi* 13, št. 1–2 (1990): 96.

24 Jurij Perovšek, »Narodni svet za slovenske dežele in Istro«, v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 167. Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018), 36.

25 Od leta 1916 se je odbor ob vsesplošnem pomanjkanju še posebej ukvarjal z vprašanjem preskrbe, ki je precej pestila deželo.

tekoče zadolžitve, toda brez vsakršnih političnih pristojnosti. Predsedstvo Narodnega sveta je že čez nekaj dni, natančneje 26. oktobra, sklenilo, da Šusteršiča od naslednjega dne ne priznava več za deželnega glavarja. Odbor, ki ga je od 27. oktobra vodil Triller, je formalno sicer deloval vse do 4. novembra, ko je predsedstvo Narodne vlade SHS izdalo odredbo o razpustitvi deželnega odbora in imenovalo člane komisije za začasno vodstvo in ukinitvev deželne uprave (pod Trillerjevim načelstvom). Vse zadeve deželnega odbora so se prenesle na pristojne oddelke Narodne vlade, komisija pa se je ukvarjala le še z ukinitvijo deželne uprave in vodila upravo deželne imovine.²⁶

Viri in literatura

Internetni viri

- *Poklukar, Josip (1837–1891) – Slovenska biografija*. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi444649/>. Pridobljeno 13. 2. 2019.
- *Šuklje, Fran (1849–1935) – Slovenska biografija*. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi675566/>. Pridobljeno 14. 2. 2019.
- *Šusteršič, Ivan (1863–1925) – Slovenska biografija*. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi678766/>. Pridobljeno 14. 2. 2019.
- *Thurn-Valsassina, Gustav, grof (1836–1888) – Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi699157/>. Pridobljeno 13. 2. 2019.
- *Winkler, Andrej, baron (1825–1916) – Slovenska biografija*. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi841484/>. Pridobljeno 15. 2. 2019.

Literatura

- Adlgasser, Franz. *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 1: A-L*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014.
- Adlgasser, Franz. *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M-Z*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014.
- Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*. Celje: Zgodovinsko društvo; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Cvirn, Janez. »Kdor te sreča, naj te sune, če ti more, v zobe plune: Dragotin Dežman in slovenstvo.« *Zgodovina za vse* 14, št. 2 (2007): 38–56.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim. Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Gašparič, Jure. »Ivan Šusteršič.« *V: Slavni slovenski pravdarji*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2018, 166–69.
- Gašparič, Jure. »Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941).« *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017): 25–48.
- Grafenauer, Božo. *Lokalna samouprava na Slovenskem. Teritorialno-organizacijske strukture*. Maribor: Pravna fakulteta, Univerza v Mariboru, 2000.
- Matic, Dragan. *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.

26 Serše, »Gradivo«, 96.

- Melik, Jelka. »Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861–1918.« *Zgodovinski časopis* 28, št. 1–2 (1974): 85–93.
- Melik, Jelka. »Kranjske deželne finance 1861–1914.« *Kronika* 21, št. 3 (1973): 160–65.
- Melik, Jelka. »Skladi kranjskega deželnega premoženja.« *Kronika* 24, št. 3 (1976): 165–69.
- Perovšek, Jurij. »Narodni svet za slovenske dežele in Istro.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, 166–69. Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino 2005.
- Perovšek, Jurij. *Slovenski prevrat 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Pleterski, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1998.
- Rahten, Andrej. *Ivan Šušteršič : der ungekrönte Herzog von Krain*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.
- Ribnikar, Peter. »Arhivsko gradivo Namestništva in Deželne vlade v Ljubljani 1850–1918.« *Arhivi* 2, št. 1–2 (1979): 32–36.
- Serše, Saša. »Deželni odbor.« *Arhivi* 19, št. 1–2 (1996): 21–25.
- Serše, Saša. »Deželni zbor in odbor za Kranjsko.« *Arhivi* 11, št. 1–2 (1988): 67–70.
- Serše, Saša. »Deželni zbor in odbor za Kranjsko.« *Arhivi* 16, št. 1–2 (1993): 124–27.
- Serše, Saša. »Gradivo Kranjskega deželnega odbora in leto 1918.« *Arhivi* 13, št. 1–2 (1990): 95–99.
- Stavbar, Vlasta. *Politik Vekoslav Kukovec*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.
- Šušmelj, Jože. *Andrej baron Winkler*. Lokve: Društvo ljubiteljev narave Planota, 2014.
- Vilfan, Sergij. *Uvod v pravno zgodovino*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, 1993.

Filip Čuček

THE EXECUTIVE BRANCH OF GOVERNMENT IN SLOVENIA IN THE LAST DECADES OF THE DUAL MONARCHY (WITH AN EMPHASIS ON THE CARNIOLAN PROTAGONISTS – ESPECIALLY LAWYERS)

SUMMARY

The system of representative parliamentarism, characteristic of Austria until the fall of the Dual Monarchy, had a twofold basis. On the one hand, the state apparatus governed the provinces in the name of the Viennese government and ministries, while on the other hand, the provincial or local (self-) governance was implemented. The state authorities functioned completely independently from the provincial authorities. The Provincial Assemblies and, at the lowest level, the municipalities were the key institutions that represented the provincial autonomy. They exercised legislative authority over all the matters not under the authority of the National Assembly or ministries. In the context of provincial autonomy, the provinces managed the provincial property that was divided into several funds, while they also had the right to

impose certain additions to state taxes and various independent taxes. Apart from governing the provincial institutions, the provinces also had certain powers regarding the agricultural, municipal, ecclesiastical, and educational matters, as well as regarding the supply of goods and accommodation of military forces. The Provincial Governor was the highest representative of the autonomous authorities. The Provincial Committee acted as the Provincial Assembly's executive body. Some of its members were elected by each of the curiae, while others were elected by the entire Provincial Assembly. The Committee was entrusted with the supervision and management of the provincial budget as well as with the governance of the autonomous provincial offices, institutes, and institutions.

After the German side finally lost its majority in the Carniolan Provincial Assembly in 1883, Gustav Thurn-Valsassina held the Provincial Governor's office. He had been appointed in 1881 as the representative of large estate owners, loyal to the constitution. However, because he had been elected into the Provincial Assembly as a Slovenian candidate in 1883, he remained the Provincial Governor until his death in 1888. At that time, he was replaced by Jožef Poklukar. After Radoslav Razlag, who had been the Provincial Governor at the beginning of the 1870s during the time of Hohowart's government, he was the first entirely Slovenian Provincial Governor. Poklukar, who died in 1891, was replaced by Oton Detela. After the dissolution of unity in Carniola and the formation of modern political parties, Detela presided over the liberal-German Assembly and Committee. As it was, between 1896 and 1908, the coalition between the National Progressive Party and the German liberal large estate owners of Carniola held the majority in the Provincial Assembly, despite the relative victory of the Catholic National Party. After the electoral reform of 1907, when the Slovenian People's Party won the election with the absolute majority in 1908, only two other Provincial Governors came from its ranks: Fran Šuklje (1908–1911) and Ivan Šusteršič (1912–1918) as the last one.

Following the Provincial Assembly election in 1883, when Slovenians finally won over the Carniolan Provincial Assembly, the museologist Karl Deschmann, Josip Vošnjak, Ivan Murnik, and Oton Detela acted as Provincial Committee members under Thurn-Valsassina. After the next election in 1889, Adolf Schaffer, Franc Povše, Oton Detela, and Ivan Murnik held that position under Poklukar. In 1891, Poklukar was succeeded by Detela, who, in turn, was replaced by Franc Papež in 1892. In 1896, after the next Provincial Assembly election, Detela's »team« consisted of Adolf Schaffer, Ivan Murnik, Franc Povše, and Ivan Tavčar (at the end of 1901, Tavčar replaced Murnik, while Peter Grasselli was elected in Tavčar's stead). When Šuklje assumed the office in 1908, the newly elected Committee members included Ivan Tavčar, Jožef Anton Barbo, Evgen Lampe, and Ivan Šusteršič (Vladislav Pegan was elected in his stead in January 1909; at the same time, Evgen Jarc was elected as the fifth member of the Committee, only to be replaced by Ivan Zajec at the end of 1910). Šusteršič, however, who was a skilled and cunning politician, had already started lobbying in the highest circles. Upon the recommendation of the Provincial President Teodor Schwarz, who

guaranteed that Šusteršič's »loyalty and faithfulness to the Emperor are unquestionable«, the Emperor appointed him as the Provincial Governor in January 1912. The last Carniolan Provincial Assembly thus began its term with the following members: Jožef Anton Barbo, Evgen Lampe, Ivan Zajec, Vladislav Pegan, and Ivan Tavčar. Tavčar resigned from the Committee in less than two weeks and was replaced by the lawyer Karel Triller. This was Šusteršič's »team« until the end of his term as the Provincial Governor. A few days later, the Austrian Monarchy came to an end as well.